

1964 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ

-İktisadî Durgunluktan Enflasyoncu Bir Eğilime-

(Dr. Sait DİLİK

1964 hem iktisadî durgunluk ve deflasyon hem de enflasyon gibi sloganların çok işitildiği bir yıl olmuştu. Gerçekte de yılın ilk yarısında bir iktisadî durgunluk eğilimi sezilmiş fakat bu eğilim giderilmeye çalışılırken yavaş yavaş yıl sonlarına doğru enflasyoncu bir gelişime girilmiştir. Bu yazıda 1964 yılının genel ekonomik durumu ile konjonktürdeki gelişimin nedenleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır:

Millî Gelir

Devlet İstatistik Enstitüsünce yapılan 1964 yılına ait en son millî gelir tahminleri aşağıda 1963 yılı ile karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir:

ÜRETİM SEKTÖRLERİ İTİBARIYLA TÜRKİYE MİLLÎ GELİRİ (1961 Fiyatlarıyla)

ÜRETİM SEKTÖRLERİ	(Milyon TL)		Bir önceki yıla göre büyüme oranı %	
	1963	1964	1963	1964
1— Tarım	21662,4	21577,5	7,4	—0,4
2— Sanayi	8756,5	9509,6	8,0	8,6
3— İnşaat	3184,5	3372,4	5,7	5,9
4— Ticaret	4193,6	4420,1	8,2	5,4
5— Ulaştırma	3981,7	4256,4	8,3	6,9
6— Malî müesseseler	1484,9	1600,7	6,8	7,8
7— Serbest meslekler ve hizmetler	2755,2	2953,6	7,1	7,2

8— Mesken gelirleri	2513,4	2676,8	5,5	6,5
9— Devlet hizmetleri	4965,2	5287,9	8,0	6,5
10— YURT İÇİ GELİRİ (1-9)	53497,4	55655,0	7,5	4,0
11— Dış alım geliri	—253,7	—230,5	—6,0	—9,1
12— SAFİ MİLLÎ HASILA İstihsal amilleri fiyatla- rıyla (10 + 11)	53243,7	55424,5	7,5	4,1
13— Vasıtalı vergiler	5319,6	5580,3	7,5	4,9
14— SAFİ MİLLÎ HASILA (Piyasa fiyatlarıy- la) (12 + 13)	58565,3	61004,8	7,5	4,2
15— Aşınma ve eskime	2847,5	3049,8	5,4	7,1
16— GAYRİ SAFİ MİLLÎ HASILA (Piyasa fiyatlarıyla) (14 + 15)	61410,8	64054,6	7,4	4,3
17— GAYRİ SAFİ MİLLÎ HASILA (İstihsal amilleri fiyatla- rıyla) (12 + 15)	56091,2	58474,3	7,4	4,2

Kaynak : DİE den alınan bilgiler ve DİE, Türkiye Milli Geliri, 1948, 1955 - 1963,
Yayın No: 472 Ankara 1965

Tablodan anlaşılacağı üzere 1964 yılında gayri safî millî hasıla-
daki büyüme yüzde 4,2 ile Kalkınma Plânı'nın öngörmüş olduğu
ortalama hedefin çok aşağısında kalmıştır. Bunun başlıca sebebi-
ni tarım gelirlerinde, iklim şartlarının bir önceki yıldaki kadar el-
verişli geçmemesi sonucu meydana gelen yüzde 0,4 oranında düş-
me teşkil etmektedir. Gerçekten genellikle bütün geri kalmış ülke-
lerde olduğu gibi Türkiye ekonomisi de önemli ölçüde tarımsal
üretimin etkisi altında bulunmakta ve tarım gelirlerindeki gelişime
göre Türkiye millî geliri dalgalanmalar göstermektedir. Tarım ge-
lirlerinin seviyesi ise büyük çapta iklim şartlarına bağlı kalmakta-
dır. İklim şartlarının Türkiye millî geliri üzerine yaptığı önemli de-
recedeki etkiyi örneğin son 15 yılın reel millî gelir seviyesinde-
ki gelişimden izlemek mümkündür(1). Aynı şekilde Birinci Beş

(1) Örneğin 1949 yılında kötü iklim şartları sonucu tarımsal üretim ve reel millî
gelir düşük olmuştu. Bunu izliyen devre uygun iklim şartları sayesinde çok
iyi ürün yılları olmuş 1950-1953 arasında reel millî gelir ortalama olarak yüz-
de 11,7 gibi yüksek bir artış kaydetmiştir. 1954 yılında ise iklim şartları yine
kötü geçtiğinden tarımsal üretim yüzde 20,3 oranında düşük olmuş ve bu yüz-
den reel millî gelir yüzde 9 kadar düşmüştür. Bundan sonraki yıllarda da iklim
şartlarının gelişimine göre reel millî gelir dalgalanmalar göstermiştir.

Yıllık Kalkınma Plânı'nın ilk uygulama yılı olan 1963 te uygun iklim şartları sayesinde tarımsal üretim ve tarım gelirleri yüksek olmuş ve bunun sonucu gayri safi millî hasılda yüzde 7,4 gibi ortalama Plân hedeflerinin üzerinde bir büyüme sağlanmıştı. Halbuki aynı yılda sanayi kesimindeki büyümede Plân hedeflerinin oldukça gerisinde kalmıştı.

Gerçi 1964 yılının iklim şartlarına kötü demek mümkün değildir. Fakat 1963 yılında, çok iyi denilebilecek iklim şartları tarımsal üretimi hızla artırmış olduğundan 1964 ün hiçte fena geçmemiş olan iklim şartları tarımsal üretim ve bununla birlikte tarım sektörü gelirlerinin yüzde 0,4 oranında düşmesine yol açmıştır. Tarım gelirlerinin toplam millî gelir içinde yarıya yaklaşan önemli bir pay teşkil etmesi dolayısıyla bu durum geniş ölçüde toplam millî geliri de etkilemiştir. Gerçekten 1964 te sanayi kesimi gelirlerindeki artışın yüzde 8,6 ile bir yıl önceki oranı (yüzde 8,0) bir miktar aşmış olmasına rağmen gayri safi millî hasıladaki büyüme yüzde 4,2 gibi bir yıl öncesine göre çok düşük bir seviyede kalmıştır. Tabloda görüldüğü üzere 1964 yılında tarım ve sanayi dışındaki ticaret ve ulaştırma gelirleri de bir önceki yıla göre daha az artmıştır. Bunun nedenini keza diğer faktörler yanında tarımsal üretim ve tarım gelirlerindeki gelişimde aramak mümkündür. Gerçekten tarımsal üretimin ve dolayısıyla, millî gelirin önemli bir kısmını teşkil eden tarım gelirlerindeki hızlı artışın, bu iki sektörde canlılık ve düşüşün ise durgunluk yaratacağı muhakkaktır.

Buna karşılık tabloda görüleceği üzere inşaat, mali müesseseler, serbest meslekler ve hizmetler sektörlerinde bir önceki yıla oranla gelir artışları kaybedilmiştir.

YATIRIMLAR

1964 yıllık Programında kamu kesimi için toplam olarak 6.401.751 liralık yatırım yapılması öngörülmüştü. Fakat uygulama sonucu bu miktarın ancak yüzde 77,6 sı oranında harcama yapılabilmıştır. Özellikle imalât sanayiinde geçekleşme yüzde 60,3 ile Program hedeflerinin çok gerisinde kalmıştır (2). Durum aşağıdaki tabloda görülmektedir:

(2) Yatırımların izlenilmesinde uygulanan metodların yetersizliği dolayısıyla bu rakamlar da kısmen yanıltıcı olabilir. Gerçekten bu rakamlar fizikî olarak gerçekleştirilmiş işlerin karşılıklarını değil sadece harcanan paraları göstermektedirler.

**1964 Uygulama Dönemi Kamu Kesimi Yatırımları
Gerçekleşme Durumu**

	Program	Gerçekleşme (1 TL)	Gerçekleşme Oranı (%)
Tarım	1176195	998325	84,9
Madencilik	508424	34091	66,9
İmalat san.	1071351	646389	60,3
Enerji	753559	569347	75,6
Ulaştırma	1279479	953348	74,5
Turizm	121029	94345	78,0
Mesken	179256	116108	64,8
Sağlık	198686	172283	86,7
Eğitim	793670	756525	95,3
Diğer hizmetler	320102	319457	98,8
Toplam	6401751	4966218	77,6

Kaynak : Devlet Plânlama Teşkilatından alınan bilgiler.

1963 yılında ise kalkınma programının gerçekleşme oranı yüzde 91,1 e ulaşmıştı.

Burada üzerinde biraz durulması gereken bir husus 1963 ve 1964 yılları kamu sektörü program uygulamaları ile millî gelirdeki artışların ilk bakışta paralel yönde geliştiği ve yıllık programlardaki uygulama durumunun millî gelirdeki büyüme oranını büyük çapta etkilediği kanısının doğmasıdır. Şöyleki: 1963 ün oldukça yüksek orana ulaşabilmiş olan program uygulaması aynı yılda millî gelirde yüksek bir artış, buna karşılık 1964 ün oldukça düşük bir seviyede kalan program uygulaması millî gelirde oldukça düşük bir artışla sonuçlanmıştır. Fakat yukarıda görülen ilişki sadece tesadüflere dayanmakta ve gerçekte yıllar itibariyle program uygulamaları ile millî gelirdeki büyüme arasında böyle dolaysız, sıkı bir ilişki mevcut bulunmamaktadır. Bilindiği üzere yatırımlar yapıldıkları devrede daha çok moneter geliri artırır(3). Halbuki ya-

(3) Eğer ekonomide boş üretim kapasiteleri varsa, yatırımlarla artan moneter talep şüphesiz bu kapasitelerin harekete geçmesine ve reel millî gelirde artışlara da yol açacaktır. Fakat **Türkiyede ihmal edilebilecek önemde bazı mikro dengesizlikler hariç kurulu toplam üretim kapasitesinde bir atıl kalma durumunun mevcut olduğu söylenemez.**

tımların, reel gelirden artış sağlıyan üretim kapasitesini genişletici etkileri, yatırım faaliyetlerini izliyen devrelerde olur. Bu bakımdan 1963 yılında gerçekleştirilmiş olan yatırımların kapasite etkisi 1963 ten çok, daha sonraki yılları etkilemiş olabilir. 1964 te sınaî sektörde, yatırım uygulamasında bir önceki yıla göre hedeflerin çok daha gerisinde kalınmasına rağmen üretimde biraz ileri gidilmiş olması bu görüşü doğrulamaktadır. Kaldıki 1964 yılında genel program uygulanmasında bir önceki yıla göre önemli derecede geri kalınmasında, 1963 yılı program uygulamasında yüzde 10 civarındaki başarısızlığı giderebilmek için 1964 Programında yatırımların bilinçli bir şekilde yüksek tutulmuş olmasının da rolü olmuştur.

Bu bakımdan 1963 ve 1964 yıllarında millî gelinde değişik oranlarda artışların gerçekleşmiş olması program uygulamalarında ulaşılan değişik başarı derecelerinden değil, yukarıda belirtildiği üzere iklim şartlarından doğmuştur. Gerçekten yukarıda değinildiği üzere oldukça uygun iklim şartlarına rağmen, bir önceki yılda hava şartları çok daha iyi geçmiş olduğundan, 1964 yılında tarımsal üretim ve tarım sektörü gelirleri yüzde 0,4 oranında düşmüş ve bu, toplam millî geliri de etkiliyerek artış hızını yüzde 4,2 ye düşürmüştür.

Kaldı ki yukarıda verilen program uygulamaları kamu kesimi yatırımlarını göstermektedir. 1964 yılında özel sektör için programda ön görülmüş olan yatırımların ne miktarda gerçekleştiği ve bunların çeşitli iktisadî sektörlere dağılımları bakımından ne oranda Plân hedefleri ile bağdaşabildiğini gösteren yeterli veriler mevcut değildir.

Yukarıda değinilen sebeplerden, eğer önümüzdeki yıllardan birinde hava şartları birden bire kötüleşecek olursa program uygulaması başarılı geçmiş olsa bile millî gelinde negatif bir artış ile karşılaşılması yani 1954 te olduğu gibi reel millî gelirin düşmesi de mümkündür.

Bu bakımdan Türkiyede daha çok iklim şartlarına yani tesadüflere bağlı olan millî gelirdeki artış hızları ile, kalkınma için girilen çabalardaki başarı derecesine bağlı olması gereken kalkınma hızının aynı şeyler olmadığını söylemek hiçde yanlış olmaz. Bunlar ancak uzun süreli perspektiflerden bakıldığında ve uzun süreli karşılaştırmalar yapıldığında aynı şeyler olarak kabul edilebilir.

EKONOMİK FAALİYETLER VE İSTİHDAM HACMİNDEKİ GELİŞİM

1964 yılında özellikle yılın ilk yarısında Yurdumuzda tarım dışı sektörlerde iktisadî faaliyetlerde genellikle bir durgunluk olduğu üzerinde çok durulmuş ve bu konu akademik çevre ve uygulayıcıları meşgul etmiştir. Yeterli istatistiklerin bulunmaması sebebiyle 1964 yılında Türk ekonomisinde mal ve hizmetler arzı ile toplam talep arasında nasıl bir dengenin teşekkül etmiş olduğunu yani bir deflasyon veya enflasyon boşluğunun doğmuş olabileceğini kestirmek mümkün değildir. Fakat bazı kaba göstergelere dayanılarak 1964 yılının konjonktürel gelişimi tahlil edilmeye çalışılabilir:

Bilindiği üzere Türkiyenin tarımsal ekonomik strüktürünün sonucu olarak ekonomik faaliyetlerde mevsimlik dalgalanmalar olmaktadır. Bu sebepten yılın ilk yarısında ekonomik faaliyetler daralmaktadır. 1964 yılı ilk yarısında da ekonomimizde böyle bir daralma göze çarpmıştır. Fakat bazı göstergeler memleketimizde 1964 yılının ilk yarısında, ekonomik faaliyetlerdeki mevsimlik daralmanın dışında başka sebeplere dayanan bir talep yetersizliğinin de mevcut bulunduğu kanısını uyandırmıştır. Gerçekten bir taraftan toptan eşya fiyatları endeksi yılın ilk yarısında anormal sayılabilecek sert düşüşler gösterirken bir kısım inşaat ve mensucat sanayii mamullerinin satışları düşmüş ve stokları artmıştır. Bazı sektörlerde örneğin mensucat sanayiinde yer yer üretim düşüşleri de görülmüştür. Öte yandan 1964 yılının ilgili devresinde krom ve petrol üretimi 1963 e göre fazla olmuşsa da bunların üretimi konjonktüre bağlı kalmamış ve kromda dış talep, petrolde ise yeni bulunan rezervlerin işletmeye açılmasıyla ilgili olmuştur.

Yukarıda değinilen göstergeler konjoktürün gelişimi hakkında bize bir fikir vermekte iseler de bunlar yardımıyla bu konuda kesin bir karara varılması mümkün değildir. Gerçekten her hangi bir ekonomik durgunluğun söz konusu edilmediği 1963 yılında da bazı sektörlerde sınaî üretim ve mamul satışlarında düşüşler ve stok artışları olmuştur. Kaldı ki 1964 te bütün yıl boyunca sınaî sektörün kullandığı elektrik enerjisi miktarı artmıştır. Bunda üretim tekniğindeki değişikliklerin rol oynadığı düşünülebilirse de bu kadar kısa devrelerde bu faktörün önemli bir etkisi olduğu söylenilemez. Bununla birlikte görüş tarzlarında ve ölçülende sapmalar da olsa ekonomimizde 1964 yılı birinci döneminde bir durgunluğun doğmuş olduğu genellikle kabul edilmiştir.

1964 yılının ilk döneminde ekonomimizde başgösteren durgun-

luğun sebebi araştırılacak olursa politik ve ekonomik olmak üzere başlıca iki önemli ana faktör üzerinde durulabilir :

Politik faktörlerden iç siyasî çekişmelerin iktisadî faaliyetler ve yatırım harcamalarında çekimserlik yaratmış olduğu üzerinde çok durulmuştur. Fakat o zamanki hükûmetin devletçiliği benimsemekle birlikte plânlı ekonomi içerisinde özel teşebbüse verdiği yer, ekonomi politikasındaki tutumu ve kalkınma plânımızın liberal karakteri, öte yandan 1964 yılı ana muhalefet partisinin hattâ aşırıya kaçan liberal bir ekonomiyi politikasını benimser gözüktüğü göz önünde tutulursa böyle bir sonuca varmak güç olacaktır.

1964 yılında başgösteren dış politik istikrarsızlık ve bir silâhlı çatışma ihtimalinin yatırım ve tüketim harcamalarını kısıtladığı ve ekonomik durgunluğun ortaya çıkmasında önemli rolü olduğu da söylenmiştir. Gerçekte dış politik istikrarsızlık ve silâhlı bir çatışma ihtimalinin sadece özel sektör yatırım harcamaları üzerine (kamu sektörü yatırımlarının plânlanmış olduğu ve fiilî bir çatışma olmadığına göre uygulamanın bu yüzden büyük çapta bir aksamaya uğramadığı farzedilirse) azaltıcı dolaysız bir etki yapmış olabileceği kabul edilebilir. Ancak savaş ihtimalinin tüketim harcamaları ile ham madde ve yedek parça talebini düşürmüş olabileceğini söylemek mümkün değildir. Gerçekten bir harp ihtimali ve benzeri siyasî krizler normal olarak her ekonomide ham madde, yedek parça ve tüketim mallarına olan talebi kısıtlayıcı yönde değil artırıcı yönde etkiler.

Fakat 1965 yılı ilk yarısında ekonomimizde beliren durgunlukta dış siyasî istikrarsızlık ve Kıbrıs krizinin dolaylı bir etkisi söz konusu olabilir. Gerçekten toptan ticareti çoğunlukla ellerinde bulunduran Yunan uyruklu azınlığın Yurt dışı edilme ihtimaline karşı depolarındaki malları elden çıkarmak istemediği ve özellikle kredili satışlardan kaçındığı söylenilebilir. Zira bunlar mevcut malların para ve alacak senetlerine nazaran daha uygun tazminat ve transfer şartlarına tabi olacağını beklemekteydiler. Öte yandan Türk imalatçılar da bu azınlığa kredili satışlar yapmakta çekimserlik göstermişlerdir. Böylece ticaret hacmi daralmış ve bu toplam talebi kısıtlayıcı bir etki yapmıştır, denilebilir.

1964 yılı ilk yarısında ekonomimizde görülen durgunluğun asıl iktisadî nedenlerini ise para arzının ekonominin gerçek ihtiyaçlarına göre zamanında ayarlanamamış olmasında aramak lâzımdır. Bilindiği gibi 1963 yılında tarımsal üretim yüzde 7,4 gibi yüksek bir oranda arttı. Tarımsal üretimin millî gelirimiz içindeki payı ve bu

sektör gelirinin diğer sektörler gelirleri üzerine yaptığı etki büyük olduğuna göre, bu artış büyük çapta toplam millî geliri de etkilemiş ve ekonomide yüzde 7,4 gibi reel bir büyüme elde edilmesini sağlamıştır. O halde parasal taleple parasal arz arasında bir denge sağlayabilmek için reel millî gelirdeki artışı karşılayabilecek oranda para arzının da artırılması gerekirdi. Türkiyede her yılın tarımsal üretimi genellikle o yılın ikinci yarısı ile ertesi yılın ilk yarısını etkilemektedir, denilebilir. Bu sebeble ilgili devrede para arzı ayarlanırken bu durum yani yüksek tarım ürünleri ile artan mal ve hizmetler arzı dikkate alınmalıydı. Fakat gerçekte para arzında, 1963 ün ikinci yarısı ile 1964 başlarında, normal yıllardaki gelişime nazaran biraz kıpırdanma görülmüşse de, artan mal ve hizmet arzını karşılayacak yeterli bir genişleme olmamıştır. Öte yandan 1964 yılının ilk aylarında bir önceki yılın aynı dönemine oranla ihracat da düşük olmuştur. Bu durum dış talebin azalması sonucu iç ekonomide mal ve hizmet arzını arttırıcı bir etki yapmıştır. Öte yandan ihracatın genel olarak millî gelir üzerine gerek direkt gerek çoğaltan etkisi yoluyla arttırıcı bir tesir yaptığı bilinmektedir. Bu etki ekonomisi tarıma dayanan geri kalmış ülkelerde değişik şartlarda olmakla birlikte Türkiyede 1964 ün ilk aylarında bir yıl öncesine nazaran ihracatın düşük kalması nakdî millî gelir ve toplam talebin daha hızlı artışını engellemiştir denilebilir. Fakat yılın ortalarına doğru ihracat bir önceki yılın seviyesine yaklaşmaya başlamış ve eylülünden itibaren de hız kazanarak yıl sonunda 1963 seviyesini aşmıştır. Durum aşağıdaki tabloda görülmektedir :

Aylar	İhracat (Mil. TL.)	
	1963	1964
I	368,2	310,2
II	378,1	239,3
III	374,9	336,2
IV	180,2	244,6
V	134,3	186,8
VI	134,1	198,6
VII	142,3	113,3
VIII	133,1	111,9
IX	281,2	312,5
X	385,7	451,2
XI	362,3	497,9
XII	437,9	695,1

Kaynak : Konjonktür — Temmuz - Aralık 1963
Temmuz - Aralık 1964

1964 yılında adı geçen devrede gerekli dış kredilerin zamanında sağlanamamış olması sonucu bir yıl öncesine nazaran ithalâttâ da düşüşler olmuş ve bu düşüklük yıl boyunca devam etmiştir. Durum aşağıdaki tabloda görülmektedir :

Aylar	İthalat	
	(Mil. TL.)	
	1963	1964
I	449,6	343,9
II	438,8	566,4
III	395,5	423,1
IV	632,3	452,3
V	447,3	461,9
VI	501,5	411,5
VII	536,7	361,4
VIII	411,1	351,4
IX	570,5	341,8
X	567,9	299,1
XI	460,7	347,5
XII	803,4	517,3

Kaynak : Konjonktür — Temmuz - Aralık 1963
Temmuz - Aralık 1964

Gerçi genel olarak ithalâtın düşük olması iç ekonomide mal ve hizmet arzını azaltır ve böylece iç üretime olan talebi ve dolayısıyla iç üretimi ve millî geliri artırıcı yönden etkilerse de bazı sebeplerden bu etki Yurdumuzda ters yönde olabilir. Gerçekten Türkiyede ithalâtın zaten geniş ölçüde kısılmış olması ve mevcut ithalâtın ham madde, yedek parça ve makine gibi daha çok iç üretim için zorunlu maddelere dayanması sebebiyle ithalâttâ meydana gelen daralma hiç değilse kısa devrede bazı üretim dallarında aksaklıklar ve duraklamalar doğunmakta ve böylece ithal malları arzı yanında iç üretimi ve dolayısıyla nakdî gelirleri azaltıcı bir etki yapmaktadır.

İşte yukarıda özetlenmiş olan siyasî ve iktisadî etkenler sonucu Türkiyede 1964 yılında parasal arzla, parasal talep arasında bir deflasyon boşluğu doğmuştur, denilebilir.

Ancak aşağıda görüleceği üzere yıl ortalarından sonra para arzı hızla arttırılmaya başlanmıştır. Esasen mayıs ve hazirandan itibaren ekonomik faaliyetlerde bir canlanma göze çarpmıştır. Gerçekten bu devrede hemen hemen bütün sanayi dallarında ve maden kesiminde

önceki aylara nazaran üretim artışları dikkati çekmiştir. Haziranda üretim rakamları hemen hemen bütün sektörlerde önceki yılın aynı ayına ait rakamları aşmıştır. Böylece bunu izleyen aylarda, 1963 e göre üretimin düşük olduğu sektörlerde 1964 le 1963 yıllarının aynı devrelere rastlayan toplam istihsalı arasındaki farklar, istisnalar olmakla birlikte küçülmeye ya da 1964 lehine gelişmeye başlamıştır. Öte yandan 1964 te 1963 e göre üretimin fazla olduğu sektörlerde, fazla istihsal genellikle artarak devam etmiştir. Durum aşağıdaki tabloda görülmektedir (bak. s. 17). Tablo rakamları ekonomideki toplam üretimi çeşitli üretim sektörlerine gerekli ağırlıklar vererek göstermekten uzaksada da bize önemli üretim faaliyetleri hakkında kaba bir fikir verebilir. Tabloda tarımsal üretim gösterilmemiştir. Fakat bu üretim konjonktürel şartlardan çok iklim ve diğer bazı şartlara bağlı olduğu için zaten burada üzerinde teferruatla durmaya lüzum da yoktur. Esasen yukarda millî gelirin gelişimi hakkında bilgi verilirken bu sektörde üretim miktarının dolayısıyla tarım gelirlerinin 1964 te, önceki yıla göre, yüzde 0,4 oranında bir düşme gösterdiği belirtilmişti.

Bilindiği üzere iktisadî bakımdan gelişmiş sanayi ülkelerinde, kısa devreli olarak düşünülecek ve ekonominin prodüktivitesinde bir değişiklik olmadığı kabul edilecek olursa, reel üretim ve millî gelirdeki gelişimin diğer bir yönünü istihdam yani insan gücü kaynaklarının çalıştırma durumu teşkil etmektedir. Fakat Türkiyede millî gelir içinde büyük bir pay alan tarımsal üretim geniş çapta iklim şartlarına tabi olduğundan istihdam hacmi ile reel millî gelirin gelişimi arasında her zaman bir paralellik yoktur. Bununla birlikte tarım dışı istihsal sektörlerinde üretim ve millî gelirin gelişimi ile çalıştırma seviyesi arasında yukarda değinilen anlamda bir ilişki vardır.

1964 yılında Türkiye ekonomisinde tarım dışı ve bu sektörlerde bir iktisadî durgunluğun söz konusu edildiğine göre, bu konudaki tahlillerin yalnız üretim yönünden değil bir de çalıştırma yönünden ele alınması ve varılan sonuçların bir nevi kontrole tabi tutulması zorunlu olurdu. Fakat bu yönden hatasız sonuçlara varabilmek için Türkiyede çalıştırma durumundaki gelişimleri gösteren yeterli ve kapsamlı istatistikler mevcut değildir. Ancak kaba bir takım göstergelere dayanarak çalıştırma durumu hakkında genel bir fikir edinmek mümkün olabilir. Örneğin iş kanunu ve sosyal sigortaların kapsamına giren işçi sayısı hakkındaki bazı bilgiler yardımıyla istihdam durumunun gelişimi hakkında genel bir görüş sağlanması denenebilir. Fakat bu da ancak ihtiyat kaydı ile değerlendirilmelidir.

1964 Yılında Bazı Önemli Üretim Kollarında İstihsalin Gelişimi

S E K T Ö R	Devreter İtibariyle 1964 İstihsalinin 1963'e nazaran yüzde olarak farkı								Üretim Miktarı (1000 Ton)	
	Mayısta İstihsal Artışı	Haziranda İstihsal Artışı	Ocak - Şu- bat	Ocak-Mart	Ocak - Ni- san	Ocak - Ma- yıs	Ocak-Ha- ziran	Ocak - Ekim	1963	1964
	(1) %	(2) %	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)			
Ham Demir (Kamu Sek- törü)	+ 55,8		- 28,0	- 41,0	- 18,3	- 4,9	- 4,8	+ 27,3	261,0 E	332,3 E
Çelikhane İstihsalı (Kamu Sektörü)	+ 40,5		- 14,6	- 25,0	- 18,0	- 6,9	- 5,6	+ 16,4	286,8 E	333,9 E
Hadde Mamulleri (Kamu Sektörü)	- 12,1		+ 8,0		- 10,7	- 11,0	- 6,7	+ 11,4	228,3 E	254,3 E
Çimento	+ 11,4	+ 12,7	+ 1,0	+ 2,5	+ 7,0	+ 8,2	+ 9,1	+ 10,0	2492,0 K	2745,2 K
Pencere Camı	+ 240,5	+ 238,2	+ 29,6	+ 25,8	+ 25,0	+ 45,0	+ 71,2	+ 76,4	18,1 K	30,6 K
Kâğıt (Kamu Sektörü)	+ 5,2	+ 15,5	+ 11,9	+ 10,2	+ 5,6	+ 5,6	+ 7,2	+ 5,7	85,4 K	90,5 K
Pamuk İpliği (Sümerbank)	+ 5,1	+ 4,3	+ 5,9	+ 4,5	- 00,5	+ 1,6	+ 2,3	+ 2,5	26,4 K	26,9 K
Pamuklu Dokuma (Sümerbank)	- 1,9	+ 9,6	+ 5,5	+ 1,5	- 1,0	- 0,2	+ 1,4	+ 4,3	145,8 K	151,9 K
Yün İpliği (Sümerbank)	- 14,5	+ 6,5	- 14,2	- 3,6	- 14,6	- 13,1	- 11,5	- 13,2	2,9 K	2,5 K
Yünlü Dokuma (Sümerbank)	- 1,0	+ 9,3	- 3,0	+ 1,3	- 4,4	- 4,2	- 2,1	- 1,2	4,0 K	4,0 K
Taş Kömürü	+ 27,5	+ 4,4	+ 11,5	+ 9,1	+ 4,4	+ 8,7	+ 7,9	+ 6,5	3791,0 K	4056,4 K
Linyit Kömürü (Kamu Sektörü)	+ 44,7	+ 25,5	+ 20,3	+ 16,6	+ 16,6	+ 21,1	+ 21,9	+ 21,8	1891,0 K	2283,2 K
Elektrik	+ 16,3	+ 14,3	+ 13,7	+ 12,4	+ 11,3	+ 12,3	+ 12,6	+ 12,1	a 3,6 K	a 4,0 K
Demir Cevheri (Kamu Sektörü)	- 21,3		- 50,0	- 56,8	- 46,7	- 39,5	- 33,8	+ 10,4	505,2 E	452,7 E
Bakır	+ 113,8	+ 13,4		- 44,3	- 32,8	- 15,7	- 10,7	+ 0,2	22,5 K	23,0 K
Krom Cevheri (Kamu Sektörü)	+ 118,1	+ 115,5		+ 11,2	+ 30,4	+ 49,2	+ 59,9	+ 86,5	97,2 K	180,9 K

E = Ocak - Eylül E = Ocak - Ekim K = Ocak - Kasım a = Milyon Kwa

İş ve İşçi Bulma Kurumundan iş isteyenlerle, bu kurumca işe yerleştirilenler ve açık işler hakkındaki rakamlara gelince bunlar bize ilk bakışta çalıştırma durumu hakkında gerekli bilgileri verebilecekler kanısını uyandırmakta iseler de adı geçen Kurum'a toplam iş gücü talep ve arzının sadece tesadüflere dayanan çok küçük bir kısmı aksettüğinden bu yoldan yapılacak tahliller ve varılacak sonuçlar çok yanıltıcı olacaktır.

Çalışma Bakanlığından alınan ve ancak ihtiyat kaydı ile değerlendirilmesi gereken rakamlara göre 1963 yılında İş Kanununa tabi 50365 iş yerinde 975570 işçi çalıştırılmıştır. 1964 yılında ise çalışan işçi sayısı 999569'a yükselmiştir. 1964 yılında çalışan işçi sayısındaki artış (% 2,4) bir önceki yıldaki artışa (% 7,9) oranla daha düşük olmuştur.

Sosyal Sigortaların kapsamına giren işçi sayısındaki gelişim ise aşağıdaki gibi olmuştur :

Sigortalı İşçi Sayısı

Aylar	1962	1963	1964
I		586702	673415
II		573569	617896
III		608318	628845
IV		634092	649402
V		647471	713767
VI		674736	712681
VII		694131	838194
VIII		724824	717776
IX		710820	765317
X		718084	681391
XI		687744	717122
XII		544688	445085
Yıllık Ortalama	639279	650432 (1)	680074
Altı Aylık ortalama		620814	666001

Kaynak : İşçi Sigortaları Kurumu İş ve Faaliyet İstatistikleri 1963 s. 22, 1964 s. 22.

1 — İşçi Sigortaları Kurumu'nun 1963 yılına ait iş ve faaliyet istatistiklerinden alınan bu rakam aynı Kurumun 1964 yılına ait aynı ismi taşıyan istatistiklerinde 670196 olarak gösterilmektedir. Fakat sonuncu kaynakta 1963 yılına ait sigortalı işçi sayısı aylara göre verilmemektedir. Adı geçen Kurumdan bu farkı izah edici yeterli bir açıklama alınmamıştır.

Tablodaki rakamlara göre 1963 ve 1964 yıllarında çalışan ortalama sigortalı işçi sayıları karşılaştırıldığında 1964 yılında sigortalı işçi sayısının yüzde 4,5 oranında arttığı görülmektedir. 1963 yılındaki ortalama sigortalı işçi sayısındaki artış ise yüzde 1,7 idi. 1964 yılındaki sigortalı işçi sayısındaki artış yılın ilk 6 ayının ortalaması şeklinde hesaplandığında yukardaki yüzde 4,5 rakamının yüzde 7,2 ye yükseldiği görülmektedir. Bu rakamlara göre 1964 içinde sigortalı işçi sayısındaki artış bir önceki yıla oranla özellikle yılın ilk altı ayında oldukça yüksek olmuştur. Ancak Sosyal Sigortalar Kurumunun (İşçi Sigortaları Kurumu) çeşitli yıllarda çıkardığı istatistiklerindeki rakamlar birbirini tutmamaktadır. Örneğin yukarda tablonun altında dip notu halinde de belirtildiği üzere 1964 yılına ait «İş ve Faaliyet İstatistikleri» nde 1963 yılı ortalama sigortalı işçi sayısı 670196 olarak verilmiştir. Hesaplamalar bu rakama göre yapıldığında tamamiyle değişik sonuçlara varılmaktadır. Gerçekten bu rakam esas alındığında 1964 yılındaki ortalama sigortalı işçi sayısındaki artış yüzde 1,4 e düşmekte, 1963 yılındaki artış ise yüzde 4,9 a yükselmektedir. O halde bu rakamlara göre 1964 yılında sigortalı işçi sayısındaki artış bir önceki yıla oranla oldukça düşük kalmıştır.

Görüliyor ki bu yetersiz istatistiklerle 1964 yılındaki çalıştırma durumu hakkında tutarlı sonuçlara varmak ve bu sonuçlar yardımıyla iktisadî konjonktürdeki gelişimlerin tesbitine çalışmak mümkün olmayacaktır.

PARA ARZI

Aşağıdaki tabloda 1964 yılında para arzındaki gelişmeler bir önceki yıl ile karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir (bak. s. 20).

Genel olarak Türkiye'de para hacmi ekonominin gösterdiği normal mevsimlik hareketlere göre dalgalanmaktadır. Para arzı yılın ilk yarısına kadar bir kaç iniş çıkıştan sonra yıl ortasında, bir önceki yıl sonlarındakine yaklaşık bir seviyede kalmaktadır. Yılın ikinci yarısında ise aralık ayına kadar para arzı yükselmektedir. Sonra bir miktar düşme eğilimi göstermektedir. Fakat bu para arzı her senenin millî gelir ve ekonomik faaliyetlerindeki mevsimlik normal hareketler dışındaki özel gelişim ve şartlara göre zamanında ve gerektiği şekilde ayarlanamamaktadır, denilebilir.

Tabloda görüldüğü üzere Aralık 1963 - Haziran 1964 arasında da para arzı aşağı yukarı normal mevsimlik trende göre gelişmiş fakat arada daha sert dalgalanmalar olmuştur. Aralık 1963 te para ar-

1964 Yılı Para Arzındaki Gelişim

(Milyon TL.)

Yıllar ve aylar	Tedavüldeki banknotlar	Ufak para	Maddi para arzu	Kaydi para	Toplam para arzı
1962/12	4368	159	4527	1950	6477
1963/1	4383	155	4358	1873	6411
1963/2	4642	158	4800	1834	6634
1963/3	4561	156	4717	1868	6585
» / 4	4381	155	4536	1805	6341
» / 5	4326	154	4480	1717	6194
» / 6	4436	151	4587	1739	6326
» / 7	4397	150	4547	1768	6315
» / 8	4636	153	4789	1730	6519
» / 9	4626	155	4781	1687	6468
» /10	4776	156	4932	1794	6726
» /11	4924	156	5080	1900	6980
» /12	4772	154	4926	1999	6925
1964/ 1	4771	156	4927	1823	6750
» / 2	5002	159	5161	1788	6949
» / 3	4915	160	5075	1771	6846
» / 4	5157	161	5318	1673	6991
» / 5	5043	161	5204	1716	6920
» / 6	4940	163	5103	1763	6866
» / 7	5126	162	5288	1715	7003
» / 8	5439	164	5603	1951	7554
» / 9	5640	165	5805	2071	7876
» /10	6188	168	6356	2123	8484
» /11	5827	168	5995	2156	8151
» /12	5664	171	5835	2230	8065

Kaynak : T. C. Merkez Bankası Aylık Bültenleri ve Para - Kredi İstatistikleri

zı 6925 Milyon Türk lirası iken Haziran 1964 te 6866 Milyon Türk lirası seviyesinde kalmıştır. 1962 Aralığında 6477 Milyon lira olan para arzı ise 1963 Haziranında 6326 Milyon Türk lirası seviyesinde kalmıştı. Fakat örneğin 1962 Ocak ayında para arzı Aralık 1962 ye göre 6477 den 6411 Milyon liraya düşerken 1963 aralığında 6925 Milyon lira olan para arzı ise daha hızlı azalarak Ocak 1964 te 6750 Milyon liraya düşmüştür. Bunun başlıca sebebini aynı aylarda kaydi para hacminin 1999 Milyon liradan 1823 Milyon liraya düşmesi teşkil etmiştir. Kaydi parada meydana gelen bu düşmeyi ise özellikle Kıbrıs krizi dolayısıyla ortaya çıkan politik gerginlik ve harp tehlikesi sonucu vadesiz ticarî mevduatlarda doğan azalmaya bağlayabiliriz. Bunu izleyen aylarda da mayısa kadar kaydi parada azalma devam etmiştir. Gerçi bu aylarda 1963 yılında da kaydi para hacminde düşmeler olmuştur. Fakat bunlar 1964 e oranla bu kadar şiddetli olmamıştır. Gerçekten Aralık 1963 - Nisan 1964 arasında kaydi para hacmi 1999 Milyon liradan 1673 Milyon liraya düştüğü halde bir önceki yılın aynı aylarında sadece 1950 Milyon liradan 1805 Milyon liraya düşmüştü. Mayıs 1964 ten sonra kaydi para hacmi tekrar yükselmeye başlamış ve bu artış Ağustos'tan sonra hızlanmıştır. Kasım 1964 te kaydi para hacmi 2156 Milyon lirayı bulmuştur. Bu hızlı artışta bir taraftan Kıbrıs krizi ile doğan harp tehlikesinin nisbeten kaybolmuş öte yandan artan artan maddi para arzı ile kaydi paranın üremesi için elverişli bir ortamın doğmuş olması başlıca rol oynamıştır, denilebilir. Kaydi para hacminde ocak ve bunu izleyen aylarda doğan hızlı düşme bir dereceye kadar, maddi para arzı ile giderilebilmiştir. Gerçekten Aralık 1963 te 4772 Milyon lira olan tedavüldeki banknot hacmi Nisan 1964 te 5157 Milyon liraya yükselmiştir. Halbuki Aralık 1962 de 4268 Milyon lira olan tedavüldeki banknot hacmi Nisan 1963 te ancak 4381 milyon lira seviyesinde kalmıştı. Fakat kaydi parada doğan hızlı düşmenin maddi para arzı ile giderilmesi, ancak gecikmelerle olmuştur. Örneğin kaydi parada hızlı düşme Aralık 1963 ten itibaren başladığı halde tedavüleden banknot hacmindeki artma Şubat 1964 ten sonra olmuştur. İşte toplam para arzındaki önceki yıllara oranla daha sert dalgalanmalar da bu sebeble meydana gelmiştir, denilebilir.

Görülüyorki 1964 yılının ilk yarısında para arzındaki gelişme diğer yıllara oranla düşük olmamış, yani sert dalgalanmalarla birlikte hiç değilse normal mevsimlik trendi izlemiştir. Fakat 1963 ün yüksek tarım üretiminin etkisi 1964 ün ilk yarısında da mal ve hizmet arzını arttırdığından bu normal para arzı hızlı artan mal ve hizmet arzını karşılayamamış ve diğer siyasî faktörlerin de etkisi altında (örneğin özel sektör yatırım harcamalarındaki çekimserlik,

toptan ticaretteki durgunluk) parasal taleple parasal arz arasında bir deflasyon boşluğu ortaya çıkmış ve fiyatlar düşmüştür, denilebilir.

1964 yılı ikinci yarısında ise para arzı gerek maddi para ve gerek kaydi para hacmindeki artışlar sonucu hızla yükselmeye başlamış, Haziran 1964 te 6866 Milyon Türk lirası olan para arzı Ekim 1964 te 8484 Milyon liraya yükselmiştir. Bir yıl öncesinin aynı aylarına ait rakamları ise 6325 ve 6925 milyon lira olmuştu. Halbuki 1964 yılında tarımsal üretim bir yıl öncesine nazaran yüzde 0,4 oranında düşük olduğundan ve bu üretim düşüklüğünün 1964 ün ikinci yarısında mal ve hizmet arzındaki artışı düşüreceğinden para arzını dikkatle ayarlamak gerekirdi. Bu durum nazara alınmaksızın para arzı hızla arttırıldığından 1964 yılında eylülde sonra ekonomideki parasal taleple parasal arz arasındaki dengesizlik tersine dönmüş ve bu defa bir enflasyon boşluğu ortaya çıkmış, fiyatlar yükselmeye başlamıştır. Bu gelişim fiyat seviyesi incelenirken daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

FİYATLAR

1964 yılında fiyatlar yılın ikinci yarısı ortalarına kadar genel bir düşme eğilimi göstermiştir. Bundan sonra bu eğilim tersine dönmüştür.

Eylülden itibaren toptan eşya fiyatları ve Ağustostan sonra da geçim endeksleri yükselmeye başlamıştır. Fiyatlardaki bu önce düşme ve sonra da yükselme eğilimi, iktisadî ve siyasî sebepler sonucu ortaya çıkan parasal arzla parasal talep arasındaki dengesizliğe dayandığı gibi, kısmen de ekonomimizdeki mevsimlik fiyat dalgalanmalarından doğmuştur. Gerçekten gerek fiyat düşüşleri ve gerek bunu izleyen fiyat yükselişleri, mevsimlik dalgalanmalara göre düzeltilmiş endekslerde cari fiyat endekslerine nazaran daha hafif olmuştur. Fiyatların gelişimi aşağıdaki tabloda görülmektedir :

TOPTAN EŞYA FİYATLARI ENDEKSİ

1953 = 100

Aylar	Genel endeks				Gıda maddeleri ve yemler				Sanayi hammaddeleri ve yarımmaddeler			
	Cari Endeks		Mevsimlik dalgalanmalara göre düzeltilmiş endeks		Cari Endeks		Mevsimlik dalgalanmalara göre düzeltilmiş endeks		Cari Endeks		Mevsimlik dalgalanmalara göre düzeltilmiş endeks	
	1963	1964	1963	1964	1963	1964	1963	1964	1963	1964	1963	1964
Ocak	277	274	273,18	270,22	281	273	275,25	267,41	267	276	268,15	277,19
Şubat	280	277	273,38	270,45	285	278	274,65	267,90	269	273	270,19	274,21
Mart	276	271	270,80	265,89	279	271	271,65	263,77	270	272	269,30	271,29
Nisan	278	270	273,92	266,04	280	268	272,59	260,90	274	272	274,11	272,11
Mayıs	277	273	273,04	269,10	280	273	274,24	276,38	271	272	270,16	271,16
Haziran	275	268	273,33	266,38	278	267	276,70	265,75	267	269	265,94	267,93
Temmuz	267	263	270,96	266,90	264	257	270,69	263,51	274	274	272,80	272,80
Ağustos	263	261	268,48	266,44	258	256	266,33	264,27	271	273	269,92	271,91
Eylül	261	259	266,90	264,85	257	252	265,74	260,57	269	272	270,81	273,83
Ekim	259	266	264,31	271,46	256	259	264,14	267,23	267	280	268,94	282,03
Kasım	266	270	269,37	273,42	263	264	267,96	268,98	274	284	272,99	282,95
Aralık	269	277	269,84	277,86	266	272	268,33	272,19	275	288	274,67	287,65

Kaynak : Ticaret Bakanlığı Konjonktür dergileri ve T. C. Merkez Bankası İç Hizmetlere mahsus Aylık Toptan Eşya Fiyatları Etüdleri.

ANKARA VE İSTANBUL GEÇİNME ENDEKSLERİ
1953 = 100

ANKARA GEÇİNME ENDEKSİ

Yıllar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1962	241	241	245	249	249	244	244	245	244	244	245	249
1963	253	260	262	261	261	261	258	256	256	265	264	266
1964	266	264	262	262	262	260	260	263	268	268	271	272

Kaynak : Ticaret Bakanlığı Konjoktür Dergileri

İSTANBUL GEÇİNME ENDEKSİ

Yıllar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1962	240	246	247	243	243	244	243	243	243	246	249	252
1963	255	260	262	260	261	262	260	258	259	263	263	263
1964	266	265	262	260	264	264	260	261	262	264	266	267

Kaynak : Ticaret Bakanlığı Konjoktür Dergileri.

Tablolarda görüldüğü üzere Ocak 1964 te 274 olan toptan eşya fiyatları genel endeks rakamı Şubatta 3 puan olarak 277 e yükseldikten sonra, Eylül 1964 e kadar 18 puan vererek 259 a düşmüştür. Bundan sonra da yükselmeye başlamış aralık ayında gene 277 ye çıkararak şubat seviyesini bulmuştur. Aynı eğilim aşağı yukarı geçim endekslerinde de göze çarpmaktadır. Ankara geçim endeksi Ocak 1964 te 266 puvanda iken temmuzda 260 a düşmüş bundan sonra da tekrar yükselmeye başlıyarak aralıkta 272 ye çıkmıştır. Aynı aylara ait rakamlar İstanbul geçim endeksinde 266 ve 267 dir.

Normal mevsimlik dalgalanmaların etkisi giderilmiş endekslerle göre ise, 1964 yılında fiyatlardaki düşme daha az olmuştur. Gerçekten Şubat 1964 te toptan eşya fiyatları endeks rakamı aşağı yukarı ocak seviyesinde yani 270 puan seviyesinde kalmış ve bundan sonra dalgalanmalar göstererek eylül ayında 264 puan seviyesine düşmüştür. Yani cari endekslere göre ocak - eylül arası 15 puan kaybederek yüzde 5,5 düşen toptan eşya fiyatları aynı devre içinde mevsimlik dalgalanmalara göre düzeltilmiş endekse nazaran sadece 6 puan kaybetmiş yani yüzde 2,2 oranında düşmüştür. Eylül - aralık arasında ise cari endekse göre toptan eşya fiyatları 259 puvandan 277 e çıkarken düzeltilmiş endekslere göre 264,8 puvandan 277,8 puvana çıkmıştır, Yani cari endekslere göre fiyat artışları yüzde 6,9 olduğu halde mevsimlik düzeltilmiş endekslere göre fiyat artışları yüzde 4,9 oranında olmuştur. Böylece eylülünden sonra mevsimlik dalgalanmalara göre düzeltilmiş endekslere nazaran da toptan eşya fiyatlarında sert yükselişler görülmüştür.

Ağustostan itibaren yükselmeye başlayan hayat pahalılığında ki artış ise temmuz - aralık itibariyle Ankara geçim endeksine göre yüzde 4,6 ve İstanbul geçim endeksine göre yüzde 2,7 oranında olmuştur. Eylül - aralık arasındaki hayat pahalılığı artışı ise Ankara geçim endeksine göre yüzde 1,5 İstanbul geçim endeksine göre yüzde 1,9 oranında olmuştur. Temmuz - eylül arası Ankara geçim endeksinde kuvvetli bir sıçrama olduğu için (260 tan 268 puvana) bunu izleyen aylardaki bu endekste ki yükselme oranı düşük görülmektedir. Görülüyorki yılın ikinci yarısındaki hayat pahalılığı artışı toptan eşya fiyatlarındaki artışa nazaran daha düşük oranda olmuştur. Bu da bir dereceye kadar normal sayılabilir.

Yukarıdaki rakamlardan anlaşılıyor ki, 1964 te yılın ikinci yarısının ortalarına kadar genel fiyat seviyesinde mevsimlik dalgalanmaların ötesinde bir düşme olmuştur.

Adı geçen devrede fiyatların mevsimlik dalgalanmaları aşar derecede düşüş kaydetmesinin nedenini, yukarıda çeşitli yerlerde

değindiği üzere, para arzının, 1963 yılı yüksek tarım üretiminin etkisiyle artan mal ve hizmet arzını karşılayamamasında öte yandan politik sebeplerden gerek özel sektör yatırım harcamalarında gerek toptan ticarete doğan çekimserlikte aramak mümkündür. Politik kriz parasal talebi yani mal ve hizmetlere olan talebi yalnız yatırım harcamaları ve toptan ticaretteki çekimserlik yönünden dolaysız olarak etkilemekle kalmamış, kaydi para yoluyla aynı zamanda para arzını daraltıcı tesiriyle dolaylı olarak da etkilemiştir. Böylece parasal talep, 1963 yüksek tarım üretimi ile artan parasal arzı yani mal ve hizmetler arzını karşılamaya yeterli olmamıştır.

İşte parasal talep ile parasal arz arasındaki dengesizlik fiyat düşüşleri ile giderilmiş ve böylece bu üç unsur yani parasal talep, parasal arz ve fiyat seviyesi arasında yeni bir denge doğmuştur.

Halbuki bu denge bir taraftan yılın ortasından itibaren hızla artılmaya başlıyan para arzının yavaş yavaş ekonominin ihtiyacını aşmasının öte yandan yılın ilk devrelerinde mevcut olan ekonomik durumu durgunlaştırıcı diğer şartların yavaş yavaş kaybolmasının etkisi ile yeniden bozulmaya başlamış ve ekonomi bu defa genel fiyat seviyesinin yükselmesi tehlikesiyle karşılaşmıştır. Eylül'den sonraki fiyat yükselmelerinin mevsimlik normal fiyat artışlarının oldukça üzerinde olduğu yani bu devrede düzeltilmiş endekslere göre de fiyatların önemli ölçüde yükseldiği yukarıda gösterilmişti. Halbuki 1964 yılında tarım üretiminin bir yıl öncesine göre yüzde 1,6 oranında düşeceği sanıldığına göre (1), bunun da büyük ölçüde toplam mal ve hizmet arzını etkileyeceği göz önünde tutularak para arzı artışının dozunu ayarlama da çok dikkatli olmak gerekirdi.

Halbukî para arzının ayarlanmasında ne 1963 ve nede 1964 yılında bu gerçekler değerlendirilememiştir.

Gerçekten 1963 yılının hızlı artan tarımsal üretimi dolayısıyla aynı yılın ikinci yarısından itibaren para arzını mevsimlik normal artışların üzerinde tutmak gerekirken, para arzı artışları normal mevsimlik hareketlerden pek ileri gidememiş ve artan mal ve hizmetler arzını karşılayamamıştır. Dış belirtileri ancak 1964 yılı başında açıkça farzedilebilen bu politikanın, örneğin fiyatlar üzerine etkileri

(1) O zamanki millî gelir tahminlerine göre tarımsal üretimin ve bu sektör gelirlerinin 1964 te yüzde 1,6 oranında düşeceği sanılmakta idi. Son tahminlere göre ise bu rakam yüzde 0,4 olmuştur.

gerçekte daha 1963 yılı ikinci yarısında kendini belli etmişti. Gerçekten bu devrede genel fiyat seviyesinde düşmeler yalnız cari toptan eşya fiyatlarında olmamış, mevsimlik dalgalanmalara göre düzeltilmiş toptan eşya fiyatları endeksi de genel bir düşme eğilimi göstermiştir. Ancak kasım ve aralık aylarında para arzındaki sıçramalardan sonra 1964 başına kadar toptan eşya fiyatlarında gerek cari gerek düzeltilmiş endekslere göre yükselmeler olmuştur. 1964 yılı ikinci yarısında ise 1963 ün aksine düşük tarımsal üretim sebebiyle para arzı artışının dozu dikkatle ayarlanması gerekirken, adeta daha önceki fiyat düşüşlerinin etkileri yeni fiyat yükselişleri ile giderilmek istenmiştir.

Halbuki bunların biri deflasyoncu eğilimse diğeri de enflasyoncu bir eğilim idi. Gerçekten eğer fiyatlar çeşitli sebeplerden düşmüşse bu, yukarıda belirtildiği üzere parasal talep, parasal arz ve genel fiyat seviyesi arasında yeni bir denge yönünde bir gelişim doğmuş demektir. Artık geçmişte olan olmuştur, ve izlenilecek yol yeni bir iktisadî dengeye yönelmiş bu fiyat seviyesini bozmamak olmalıdır. Düşen fiyatları eski seviyesine getirmeye çalışan bir politika ekonomisinin denge ve istikrarını sağlamaya değil bilakis yeni bir dengesizlik ve istikrarsızlıklar yaratmaya yol açar. Fiyat politikası çeşitli sebeplerle değişen fiyatları eski seviyesine getirmek değil, fiyat seviyesini değişmesini önlemek şeklinde olmalıdır.

SONUÇ

Yukarıda çeşitli kısımlarda yapılan açıklamalardan şu sonuçları çıkarmak mümkündür: 1964 yılında Türkiye millî gelirinde yeterli bir artış sağlanamamıştır. Kalkınma programının uygulaması başarılı geçmemiş olmakla birlikte millî gelirdeki artışın düşük olması ile program uygulamasındaki başarısızlık arasında dolaysız sıkı bir ilişki mevcut olmamıştır. Millî gelirdeki artışın yetersiz kalmasının başlıca sebebini iklim şartları teşkil etmiştir.

Türkiyede yıllar itibariyle millî gelirdeki daha çok tesadüflere dayanan artışları, kalkınma çabasındaki başarı derecesine bağlı kalması gereken «kalkınma hızı» ile karıştırmamak gerekir. Bu iki kavram ancak uzun süreli perspektif içinde ve uzun süreli ortalamalar

alındığında aynı şeyler sayılabilir. Bu bakımdan 1964 yılında millî gelirden gerçekleşmiş olan artışı «kalkınma hızı» olarak görmek mümkün değildir. Aynı şey tabii ki diğer yıllar için de söz konusudur.

1964 yılında izlenen para ve kredi politikası başarılı olmamış ve ekonomik denge sağlanamamıştır. Ekonomi yıl ortalarına kadar bir durgunluk ve fiyat düşüşlerine maruz kalmış, yıl sonlarına doğru ise enflasyoncu bir gelişime girilmiştir.